

Pátkánián Ráfaél.

„KRISZTOSZ HÁRJÁVI!”

— Pátkánián Ráfaél költeménye. —

Megindult már a déli fuvalom,

Havas mezét lerázta völgy, halom;
A gyermekzaj örömtől áthatott —
Krisztus urunk föltámadott!

Csevegni kezd a zajló kis patak,
Az ágakon virágmosoly fakad;
Fölhangzanak zengő madárdalok —
Krisztus urunk föltámadott!

Fiúcska, lányka oly derült, vidám,
Mint friss virág ha nyilna rózsafán;
A gyűlöletnek nincs hatalma most!...
Krisztus urunk föltámadott!

Föltámadt Krisztus!... Semmi kételyünk!
— A természet is ünnepel velünk —
De örmény ajkról mikor hallhatod:
»Örményhon él... föltámadott!«

SIMAY JÁNOS.

Az örmény jog.*)

III.

z ősrégi örmény jognak, úgy a mint azt Kos Mechitár gyűjteménybe foglalta s a leMBERGI jogkönyv számunkra fenntartá — im ezek legjellemzőbb tételei:

a) Személyi jog. A rabszolgaságra nézve az örmény jog is — épen úgy, mint a mózesi különbséget tesz hitsorsosok és hitetlenek között. Az utóbbiak teljes rabszolgák s tetszés szerint eladhatók; az előbbienek csak fél-rabszolgák s szabaddá lesznek, míhelyt leszolgálták a vételárt, sőt lemondás által sem vesztik el a szabadságukhoz való jogukat. A pogány rabszolga, ha felveszi a keresztiséget, a kereszténynek előnyeiben részesül. A ki megöli rabszolgáját, vérdíjat fizet a bíróságnál, de csak ha a tett következtében azonnal meghal a rabszolga. Egyébként nem fizetendő vérdíj, mert a rabszolga tulajdona a gazdájának; csakis töredelemnek van helye. A rabszolga, ha kiütötte a gazdája egyik szemét, szabaddá lesz, ha hitsorsos; ha nem, fele áron eladandó.

A teljeskorúság a huszadik évvel veszi kezdetét. A férfiak addig gyámság alatt vannak; a nők örökös gyámság alatt állanak, és pedig a hozzátartozók — apa, fivérek — gyámsága alatt a férjhezmenésig, azontúl a férjnek gyámsága alatt. A férj gyermek nélküli elhalálózása esetére gyámokul rendelheti a hozzátartozóit. A kiskorúak javai bérbe adandók; a nő férjének beleegyezésével jogérvényesen idegenithet el. A gyöngé elméjük és tehetetlenek hozzátartozóiknak gyámsága alatt állanak.

A házasságkötésnek a hozzátartozók jelenlétében kell megtörténnie. Megelőzi az egybekelést a hozományra vonatkozó megegyezés. A hozomány az asszonyak tulajdona marad a férj kezelése alatt. A mézes hetekben az örmény jog is, mint a mózesi feloldja a férjet a háborúba menésnek kötelezettsége alól.

*) Kohler: Das Recht der Armenier. (Zeitschr. f. vergleich. Rechtswissenschaft, VII. Stuttgart 1887.) — Haxthausen, Transkaukasien, II. — Dareste, Journal des Savants, 1887.

Különös nyomatékka van kiemelve a gyermekeknek engedelmisségi tartozása szülőik irányában. Az apa, ha szükségbe jut, eladhatja leányát, vagy legalább zálogul adhatja a kiváltás feltétele alatt.

b) Dologi jog. A hadi zsákmány annak tulajdona marad, a ki hatalmába ejtette. A talált tárgy visszaadandó tulajdonosának a költségek megtérítése fejében. A talált kincsnek tizedrésze a fejedelmi kincstárt illeti, ha a telek, melyben találták már akkor a találó családjának tulajdonában volt, midőn a kincsnek el kellett ásatnia. Ha ellenben az tűnnék ki, hogy a kincs valamely régibb uralkodó idejéből való, úgy az a kincstárá, s csak egy tizedét kapja a telektulajdonos, egy tizedét pedig a találó.

Ingatlanok eladása a bíró előtt, bírói pecsét alatt történik. Ha a vételárból még semmi sincs lefizetve, kártalanítás nélkül visszaléphet a vevő, különösen ha kimutatja, hogy nem képes a vételárt megfizetni. Ha ellenben egy résznek a kifizetése már megtörtént, úgy a visszalépés esetére a vevő elveszti, a mit fizetett, az eladó pedig a kapott összegnek kétszeresét tartozik megtéríteni. A ki leendő termést vásárol meg, csakis tíz nap alatt léphet vissza. A tartozásért csakis az adós és örököse szavatol, a hozzátartozók nem.

A kereskedő, ha vevőjét az árúczikkre nézve megcsalta, nemcsak visszatérítésre kötelezhető, hanem büntetés alá is esik. A kézműves, ha a rábizott anyagot elsikkasztotta, annak kétszereseig, sőt bizonyos esetekben négyszereseig is szavatol. A kereskedő, ha vevőit hamis mértékkel megrövidíti, a négyszeresig szavatol s becstelenné válik. A kétszeresig terjed szavatossága a letéteményesnek, ki a letéteményt elidegeníti, valamint a csalárd zálogos hitelezőnek is. A letéteményes és megbízott menekül a szavatosság alól, ha esküvel erősíti meg ártatlan voltát, valamint ha letevő vagy megbízó hibás voltának esete forog fenn, nevezetesen ha utóbbiak a baleset megtörténtekor jelen voltak. A zálogos hitelező szintén igazolhatja magát esküvel. Szavatol a pásztor is a vigyázatlansága, vagy ügyetlensége által okozott veszteségért, valamint a kézműves, ha munka közben a rábizott anyagot elvesziti, de nem abban az eset-

ben, ha ellensége tüzet vetvén, az anyag ezáltal megy veszendőbe. A kézműves, ki az anyagot igen sokáig tartja vissza, szavatol a moly vagy az egerek okozta kárért is. Ha a zálogos hitelező szükséges kiadást tett a zálogtárgyra, az neki megtérítendő.

A követelések harmincz év alatt évülnek el; a megintés félbeszakítja az elévülést. Ha a zálogtárgyat a kitűzött határidő alatt nem váltják ki, háromszor megintendő az adós; ennek megtörténte után a zálogtárgy két tanú jelenlétében eladható s az árból a követelést meghaladó felesleg visszaadandó az adósnak. Ha a követelés fejében zálog adatott s a követelés elévült, ugy a zálogtárgy a hitelező tulajdonába megy át. A hitelező özvegyektől ruhát vagy más szükséges tárgyat nem vehet zálogba; szegényeknek illetően zálogtárgyai »egy éjjelen át« sem maradhatnak a házában. Tiltva van a kézínalom felső vagy alsó követ zálogba venni, mert ez a kő »a szegényeknek a kenyere.« A hitelezőnek nem szabad az adós házába behatolni s erővel zálogot venni; a földbirtokost azonban a behatoló idegen marhára vonatkozólag megilleti a zálogjog.

Adásvevési szerződésnél a tárgy fogyatkozásai okul szolgálhatnak a visszaadásra, de nem az árcsökkenésre. Csalárd eladóval szemben a visszaadás korlátlanul meg van engedve, egyébként azonban az üzlet tárgyai szerint változó határidőhöz van kötve. Lovak és ökrök például hét nap alatt, méhek husz nap, az eladott agyagedények, melyek boros hordokúl szolgálnak, egy év alatt adhatók vissza. Saját-szerű az a rendelkezés, hogy ha az ily agyagedényből annak hibás volta miatt bor megy veszendőbe, ezt a kárt a két fél egyenlő részben viseli. Az eladásoknak nyíltan s tanúk előtt kell történniök.

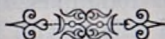
Malom bérbeadásánál a szükséges javításokért a bérbeadó szavatol, hacsak a bérlő hibájának esete nem forog fenn. A bérletből származó nyereség egészen a bérlőt illeti, bérletnek fele haszonra nincs helye. A kézműves, ha a munkát nem végezhette el a kölcsönös megegyezéshez képest, ugy azt minden további díjazás nélkül újra teljesíteni köteles. A ki megbizásból valamely ügyletet végez,

követelheti a kikötött díjat s ha az ügylet nem jöhetett is létre, a fáradozásainak megfelelő kártalanítást.

Külön rendelkezések szabályozzák a hajótörések eseteiben való segélynyújtást. A partra vetett javak elsajátítása határozottan megvan tiltva. A segélyt nyújtók követelhetik ugyan a megmentett javak tizedrészét, vagy ha ez nem látszik elégségesnek, ötödrészét, de az örmény jogkönyv nem helyesli ezt a szokást (»de jure armenico — ugymond — id observatur, quod pro tali juvamine nihil est recipiendum«.)

A régi örmény jognak főbb örökösödési-, büntető- és perjogi rendelkezéseit jövő — befejező — közleményünkben foglalandjuk össze.

DR. MOLNÁR ANTAL.

Egy lap Armenia történetéből.

Már tizenkettedik éve enyészik, mióta e haladó városba települtem, hogy itt 43 évi fáradalmas hivataloskodásom után nyugdíjazott napjaimat főleg kedvencz tárgyam: a történelem tanulmányozásának szenteljem.

Sok szépet olvastam és sok jót hallottam a nagymultú örmény nemzetről, mely hajdan oly kiváló szerepet játszott; azért meg is kedveltem az örményeket. De mióta Ásod ¹⁾ maradékaival egy levegőt szivok, mióta velök közvetlen érintkezésben állok, még jobban becsülöm — az örményt.

Meg is érdemlik a magyar nemzet osztatlan becsülését és tiszteletét; mert az örmény nem jött be közibénk üres marokkal; ő kereskedelmi talentumot, jövedelmező ipart, nem megvetendő vagyont, feddhetlen becsületet, követésreméltó istenfélelmet, példás erkölcsösséget, munkás szorgalmat és gazdagító takarékoságot hozott magával, mely drága sajtáságok most is az el nem korcsosult unokák tulajdon örökét képezik. — Bárcsak többen lennének!

¹⁾ Az Ániban székelt örmény királyok legünnepeltebb egyénisége.

Vajha — a sok hálátlan helyett — mind csak örményt fogadott volna édes anyánk: hazánk kebelére.

»Nagy nemzet az, mely nagy férfiakat szül.« A hazai örménység mindenha tudott nagy férfiakat felmutatni. Ezek közül én itt csak a halhatatlan emlékü Lukácsiról, kinek nagy munkáját*) gyakran lapozgatom, tesztek említést. — E munka egy tárház, melyből bőven meríthetnek a tudós világ történelembuvárai. E kincsnek minden betűje aranyat ér és neve: második koh-i-nur; e könyv aranykulcs a történetírók kezében, melylyel a sűrű köddel fődött multnak rejtélyeit fel lehet tární. Erre várakozott, ennek megírására szólította fel Horváth István történetbuvárunk örmény ajkú magyar testvéreinket, hogy ennek útmutatása mellett tovább haladhasson. . . .

Míg a nagy Lukácsi fellegentúli honából meglegegedéssel tekint le azon írói körre, mely az ő nyomdokain haladva annak a szükséges vállalatnak: a kedvelt »Armeniá«-nak, mely a hazai sajtó osztatlan elismerése mellett a külföld méltánylatában is részesült — adott életet: addig én is, ki már megizleltem az általa elhintett jó magból kihajtott növény nemes gyümölcsének édességét — habár életem nyolczvanadik tavaszát látom — hézagpótló folyóiratunk munkatársai közé állok. . . .

* * *

A műveltség alantabb fokán álló szomszédok az örményeket, kik erő, hadtudomány, bátorság. . . . által szép országuk határát messze kiterjesztették, Háj-k-nak (úrak) nevezték. Még mai napság is anyai nyelvén »háj«-nak nevezi magát az örmény.

A hazai örmények őselei voltak azok, kik versenyre keltek Phoeniáival az ipar, üzlet és művészet terén. — Ők teremtették meg Áni városát, e hajdani hatalmas nemzet monumentumát, melynek akademiájában Athenből hozott, jól díjazott világbölcsek tanították a tudományok minden ágát. Itt székelt a Pákráditá uralkodó-ház. E fényes városban, melynek falai közt 1001 templom volt, 887-ben

---

*) Magyarok őselei, örmény kútfők után. Kolozsvár, 1870.

nagyszerű nemzeti ünnepet ültek. Sokan jöttek idegen tartományokból is: tudósok, hadfiak, nemesek, kik jelenlétükkel a páratlan nagy nap jelentőségének emeléséhez járultak. A felkentek imára térdeltek, Armenia világhírű szépei hymnust énekeltek, a költők epopaeát szavaltak, a nép vigalomba merült. . . . A fővény-óra már éjfél mond. Erre a talaj megrázkodik és ketté hasad; Árpácsaj folyam, melynek örvényei a föld mélyébe zuhantak, ellenkező irányt vesz; . . . még egy rendülés és megnyit egy sír, melyből kiszállt a halhatatlan apostol: Kirkor Luszávorics (Világosító Szt-Gergely) szelleme . . . és elhelyezkedett az öröm-ittas város felett fénykörben. Kezében fekete fátyollal borított könyv. Ébredés; halotti csend. A fátyol a királyi emelvényre hull le, a könyv megnyílik és e szózat hallatszik:

»Armenia büszke, hatalmas királyság! halljad szavamat. Két század múlva — mostantól számítva — a vad seldsükida törökök, szövetségeseikkel egyesülve, le fognak győzni. Ká kig alatt az ország életének véget vet a görög álnokság. Lásztriverti Áristák látja a végromlást és sir, siratja a jövődöt. — Világhírű fővárosodat a törököktől elveszik az arabok, az araboktól a perzsák, a perzsáktól a georgiaiak, a georgiaiaktól Dsingischan mongol tatárjainak számtalan csordái, . . . és fiaid elszoródnak a világba: földönfutokká lesznek. — Mindent elvesznek tőled: koronát, földi kincset; országodat az ellenség részekre fogja darabolni; de az igaz hittől, mit én oltottam szivedbe, belkedbe semmi erőszak, semmi hatalom meg nem foszthat tégedet. Midőn Zoroaster, Buddha, Mohamed mindent ígérő követői csábító karjaikat feléd fogják nyujtani, te akkor is csak tanaimra emlékezzél: és Jézus igaz vallása meg fog őrizni az enyészettől.« Eddig a szózat.

A szellem eltűnt és a jóslat beteljesedett!

Saturnus — mondja az ókori hitrege — mindennap lenyelte azon nap született gyermekét. Az újabb idő — tanítja a tapasztalás — kapzsi hatalom és rakoncátlan irigységgel törölget ki minduntalan egy-egy nemzedéket a késő maradék elől. De az örmenyt ki nem törölhette,

mert ez híven megtartotta a Luszávorics »fentartó« tanait. — Idegen, mos'oha kezek kormányoznak ugyan Örményországban; de reményleni lehet, hogy ez a rokonszenves, mívelt nép-elem, mely Keleten a czivilizáció hordnoka, nemsokára kivivja szabadságát.

Hiszem a feltámadást.

KARÁTSONI KÁROLY.

Az olasz királyné Szent-Lázár szigetén.

Van Velence közelében egy darabka szárazföld, mit minden örmény szentelt helynek tart. Ez Adriának gyöngye. Nincs utazó, ki ha Velenczét meglátogatta, el ne menne Szent-Lázár szigetére is, hogy meglássa az örménység igazi büszkeségét. Örömmel nézi az ember azt a jó rendet, mivel a zárdán belül és kívül találkozik. A szerzettársak dicséretes szerénysége, hallgatag, de ernyedetlen munkássága, szóval a sok látnivaló a büszkeség bizonyos nemével tölti el az örmény látogató szívét. Nézd meg a nyomdát, mely soha sem szünetel, nagy könyvtárát, természettani eszközeit, állat- és ásványtani gazdag gyűjteményeit és azt s drága termet, hol több mint 1500 örmény kézirat szent ereklye gyanánt őriztetik. . . . Egész Velence rokonszenvez e szerzettel; az utolsó velencei is szívesen ejti ki e szót: armeno. A régészeti museumban van egy könyv, melybe a különböző rendű és rangú látogatók szokták neveiket bejegyezni; ebben találunk a világ majdnem minden nyelvén emlékmondatokat. E terem homlokfalán látható III. Napoleon arczképe, mit ő maga adott a szerzetnek. — Maga az olasz királyné is, ki minden esztendőben legalább egyszer okvetlenül meglátogatja az örmény zárdát, e sorokat írta oda: »Isten, ki mindig megvédi a míveltség világosságával egyesült szeretet szellemét — védte meg az örmény atyákat ezen utolsó fájdalmas

esetkor. *) Ezért köszönetet mondok az Urnak. E kegyes intézet minden őszinte barátja közül elsőnek írja magát alá **) — Margit.«

Érdemes megnézni a zárdá virágos kerjét és gyümölcsösét is, hol sokféle szőlő, füge, barack sat. terem. A kert egyik szögletében ajtó van, melyen át az út a gazdasági épülethez vezet, hol 26 szép tejelő tehenet tartanak. Az ajtóban nagy fekete kutya őrködik.

*

Mi vonzza e zárdához, — mely köröskörül tengerrel van környezve, hol csendesség, béke és munkásság honol, hol csak azok találják magukat jól, kik lemondottak a világról, — azt a fenkölt lelket, azt a kegyes nőt, azt az irgalmas szívet, azt a mély elmét, kinek neve Margit, Olaszország királynője, ki a hányszor csak Szent-Lázár szigetére megy, mindig megpihen e fa- és pázsit borította szép helyen?

— Mily gyönyörű szép hely ez — mondja — itt minden mosolyog, itt öröm uralkodik, nem távozok el innen.

A királyné ezen árnyékos hüselőben pihen, s míg szemét a szép zöld pázsiton legelteti, addig szíve a természet szépségeiben gyönyörködik. A nagy lelkek és nagy elmék szeretik a természetet... Mellette foglal helyet az abbás és néhány jelentékeny vártábed (tudor.) Ha véletlenül Dsáreán Ábrahám nincs közöttük, azonnal kérdezősködik felőle. Mindenki tudja, hogy Margit királyné Olaszország egyik legszebb észtehetsége; az sem ismeretlen, hogy a királyné nemcsak kedveli a költészetet és szépművészetet, hanem az istenészet- és egyházi történelemben is egészen otthonos; úgy beszél a mechithárista atyákkal egyházi dolgokról, mint egy theologus.

Ezeket a tanulságos beszélgetéseket aztán édességekkel fűszerezik. A szerzet éléskamrájában mindig van készlet-

---

*) A tűzvészt, mely 1886-ban ütött ki, de hamar elfojtatott, nevezi a szép királyné »fájdalmas eset«-nek.

**) Dio che sempre protegge io spirito di carità unito al lume dell' intelligenza, ha protetto i padri Armeni in questa ultima dolorosa vicenda. Ne sono grati al signore Tutti gli amici sinceri di questo pio istituto fra i quali prima si firma Margherita.

ben örmény rózsabefőtt és konstantinápolyi legjobb fajta csemege; megkinálják ezekkel a királynét, ki eszik is azokból.

Midőn a korszakot alkotó »Szizuán« első iveri a sajtó alól kikerültek, a királyné nemcsak üdvözölte a szerzőt, hanem csodálkozásának is kifejezést adott. Mire az elpirult Álisán azt mondá: »Mit se tetten, innen-onnan gyűjtöttem.« Ho fatto come un catto. Álisán a mily eszes, ép oly szerény. Az igazán nagy elmék — szerények.

*

Olaszország királynéja 1869-ben látogatta meg először a mechitharisták zárdáját. Azok, kik ekkor növendékei voltak a Rafael-féle örmény tanintézetnek, bizonyára még emlékeznek azokra az örvendetes órákra, a melyeket Umberto herceg szeresztte Velenczének, midőn arájával, a szavojai hercegnővel: a szép Margittal jött ide. A hercegnő kellemes óráiban nem feledkezett meg az örmények zárdájáról. Igen megtetszetek neki itt azok a kis — 10—12 éves — teremtesek, kik fekete felöltőben, lehajtott fővel, apától-anyától megfosztva tanulják azt, hogy el kell felejteni az apa, anya, fivér, nővér emlékét, szeretetét... A kegyes hercegnő megsimogatta ezeket az ártatlan báránykákat. Az első látogatás édes benyomást gyakorolt a hercegnőre, ki ezután sem feledkezett meg e zárdáról. Midőn királyné lett, első ízben fényes pompával tett itt látogatást; hadvezérek, udvarhölgyek képezték kíséretét. Máskor már elmaradt a királyi fény... és csak mint egyszerű asszony ment látogatóba.

Előre tudatja az atyákkal, hogy mikor megy a zárdába. A látogatás napján misét hallgat itt; ilyenkor az olvasó szent-misést mindig az abbás mondja. Az ájtatos királyné az egész misét térdenállva hallgatja.

Egyszerűen öltözve, fején fekete kalappal, arcán lepellel jön a királyné a zárdába, hogy a szentség előtt letérdeljen...

Mária-Mennybemenetele napján a déleesti isteni tisztelet alatt hirtelen sürgés-forgás támad; a zsibaj eljut a szentélyig. Egy nő jött, ki a templom egyik szögletébe húzódva, a vártábed-ok, gyermekek, a nép közé vegyülve térdenállva imádkozik. A királyné, a királyné hangzék mindenfelé; de tüstént ott termettek a vártábed-ok és az abbási székbe ültették.

E homályos templom, a keleti arcok, az ájtatos isteni tisztelet, az örmény sárágánok fönsége hatják meg a királynét és gyakorolnak reá oly mély benyomást. Mondják, hogy minden nőnek lelkében van a vallásos költészetnek egy húrja, mit a szomorúság hatalmas mozgásba hoz.

Szomorúságában is a Szent-Lázár szigetét kereste fel a fájdalmas királyné; itt aztán egy Szűz-Mária képet kért, mely előtt térdén állva sokáig imádkozott és gondolkozott. Ekkor nagyon izgatott volt a királyné; azon nap egy gonosztevő kéz kést akart szurni szívébe annak, kinek atyja Italia ‚megszabadítójának‘ nevezetett. Fel nem tudta főgni a királyné azt, hogy miként merészelt olasz kéz ilyen gonoszságot cselekedni? Nagyon búsult; ezért Szent-Lázár szigetén — örmény szentek szószólására — a Szűz-Anya pártfogásába ajánlotta — férjét és hazáját.

E nap emlékére a zárdatemplomban levő szeretett Szűz-Máriájának csodaszép lámpát ajánlott fel.

*

Olaszország királynéja a mechitháristák zárdájára nézve jótékony angyal; mióta a szerzet e fönséges lélek vedelme alatt áll, a mechitháristák csendességben és teljes biztonságban folytatják áldásos munkájokat.

Nem régen is jelentékeny segítségére volt a zárdának. Az egyik miniszter kancsal szemmel nézte, hogy a mechitháristák egyre-másra veszik a földeket a velencei tartományban. Italia, mely az olasz zárdáktól mind elvette a földeket, méltatlan boszankodással nézte, hogy ez az idegen nemzetiségű szerzet napról napra több meg több földet sajátít el; azért a miniszteri rendelet megtiltotta, hogy a mechitháristák se ne vehessenek és se ne adhassanak el földeket. A csapás elég érzékeny volt; de azért a mechitháristák nyugodtak. Él a királyné. Nyáron Velenczében idődik. — Mit? mondja nevetve, az a ‚mangiaprete‘ (papfaló) miniszter nektek sem hágy békét?

Mihelyt visszatért Rómába, beszélt a királylyal... és a mechitháristák visszanyerték szabadságukat arra, hogy földjeiket eladhassák, vagy újakat vehessenek.

1887-ben, midőn az abbás-érsek Konstantinápolyból visszatért, Róma felé vette útját; felment ugyan a Quirinálba,

de nem akarván a királynének alkalmatlanságot szerezni, a palotaőrnek mondott köszönetet.

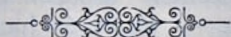
— Hát a királynének ne mutassam be?

— Nem akarok alkalmatlan lenni.

— Korántsem. Erre kinyit egy ajtót... és Gurjéghán a királyné előtt találja magát, ki szívélyesen fogadta őtet.

*

A Quirinál e gyönyörű alakja, e jótékony angyal, ki mindenkinek csak örömet okoz, azt mondja a Szent-Lázár-sziget lakóinak: »Édesgessétek ide keleti testvéreiteket, emlékezzetek a királynéra és szeressétek — Olaszországot.«
SZONGOTT KRISTÓF.

Az örmények kereskedelmi viszonyai Magyarországon a XVII. és XVIII. században.*)

II.

— Befejező közlemény. —

A kép, melyet e korszakban Magyarországon az ipar és kereskedelem állapota, az államalkotó magyar elem passiv magatartása következtében nyujt, mint már általánosságban láttuk, nem vigasztaló.

Magyarország iparában és kereskedelmében az osztrák politika érvényesül. Pedig, ha azokat a királyi initiatív intézkedéseket tanulmányozzuk, melyeket az ausztriai házból származott királyok az ipar és kereskedelem fejlesztésére tesznek, nem lehet eltagadnunk, hogy nem volt érzékük a nemzeti érdekek iránt, melyek csakis helyes gazdasági politika mellett érvényesülhetnek.

S itt különösen ki kell emelnünk azon fontos momentumot, hogy az örmények akkor az ipart és kereskedést rendes foglalkozásuknak tekintették, és a magyar királyok, mint III. Károly, Mária Terézia módot is nyujtottak

*) L. »Armenia« f. évi 2-ik füzetét.

nekik arra, hogy minél nagyobb mérvben üzhessék azt. Az erdélyi fejedelmek pedig korán belátván e népfaj életvitalóságát, nem szüntek meg őket lakhelyeiken állandósítani, hogy ezáltal, mintegy hivatásszerűleg üzhessék e foglalkozást. Apafi, Bethlen s a többi erdélyi fejedelem példa erre.

Jelen cikk keretében nem lehet kiterjeszkedni mindazon királyi és fejedelmi intézkedésekre, melyek azért tétettek, hogy az örmények a kereskedés terén nagyobb meg nagyobb munkásságot fejthessenek. Elég legyen csak egy pár kiváltságlevélre utalni.

Igy III. Károly 1733-ban kelt kiváltságlevele azt célozza, hogy »az örmény nemzetnek szabad kereskedése legyen, — úgy mond a kiváltságlevél — s e végett különös kiváltságokat akarunk nekik adományozni, valamint kereskedésök előmozdítása végett egész erőnkől illő segítyt fogunk nekik nyújtani.«

Ugyancsak e levélben biztosítja az erzsébetvárosi örmény kereskedőket arról, hogy ők az ebesfalvi uradalomnak semmiféle vámmal vagy illetéssel nem tartoznak, sőt kötelezi az ebesfalvi uradalmat, hogy ellenséges megtámadás esetén az örmény kereskedőknek védhelyet nyujtsanak.

Ime tehát a királyi gondoskodás a legapróbb részletekig elmegy, midőn a kereskedelem fejlesztéséről van szó.

II-ik József 1785-ben kelt kiváltságlevelében nevezetes előjogokkal ruházza fel az örményeket, a melyeknek intentiója oda irányul, hogy az »örmények az erdélyi kereskedés előmozdításában még nagyobb gondnal és törekvéssel működjenek s a kereskedés gyakorlására és gyártmányaik terjesztésére s műhelyek felállítására még inkább szorgalmaztassanak.«

Nemcsak azt bizonyítják ezen kiváltságlevelek, melyeknek mindegyikét ismertetni e cikk körén kívül esik, hogy az intéző főhatalom tudatában volt annak az erőnek, melyet egy kereskedő osztály létesítése teremt, hanem azt is, hogy az örmények voltak azok, kik e tekintetben a királyság és fejedelemség részéről kellő figyelemben és méltánylásban részesültek.

S ha e korszak nyomorúságos közgazdasági viszonyai között lehet beszélni kereskedelemről, ez az ő érdemök. Mert a kereskedelem majdnem az exclusivitásig az ő kezökben volt. S ez annyira természetes állapot volt, hogy a nép udatban sokáig fenmaradt az a szólásmód: »Zsidót vinni görögnek.« Ami annyit tesz, hogy ha pl. valahol nem volt örmény kereskedő, rendesen más nemzetiségűt — többnyire zsidót — hívtak meg a kereskedelemre.

Az örmények tehát a magyarországi kereskedelemben ez időszakban szerepet játszottak.

Hogy ez a kereskedelem a szűk nemzeti korlátokból nem emelkedett oda, hová más népeké, nem lehet csodálni. Mert ha az általános politikai viszonyokat nézzük, a melyekben a rendi előjogok dominálnak s az érzék a gazdasági viszonyok fejlesztésében hiányzik, nem is lehetett másként.

De nem szabad felednünk, hogy e korszak kereskedelme volt az átmeneti hid, ahhoz a kereskedelmi élethez, mely a jelen század első felében kezdett kifejlenni, s a melyre a kor legnagyobb alkotói: Széchenyi stb. figyelmüket és tevékenységöket fordították.

Az út megvolt a kereskedelem fejlesztésére, azt egyengetni kellett s nem megteremteni. Az elmúlt két század kereskedelme — úgy szólván — a kezdeményezés volt, melyből az újabb kifejlett.

Elismerés illeti azokat, kik a korszak felfogásán felül emelkedve, belátták egy kereskedő osztály fontosságát s hogy ez a kereskedő osztály, habár nagyon primitív alakban, az örmények közül létesült, az az erdélyi tejedelmek érdeme. Annyi bizonyos, hogy a ki a múlt két század gazdaságának történetét megírja, nem feledkezhetik meg az örményekről, mint akik majdnem kizárólag foglalkoztak eme fontos gazdasági ággal.

FOGALYÁN TIVADAR.

Második Tigrán.

VII.

A nagy események történelmi sorsa az, hogy a részletek nem örökíttetnek meg mindig híven. — Így nem egy irónál olvasható, hogy Pompejus diadalmenete alkalmával a foglyok közt volt Mitridát nővére öt leányával; továbbá a gyászos emlékü áruló, Tigránnak fia: Kis Tigrán nejével és leányával, és hogy a szám teljes legyen, jelen van a Pompejussal szabadon egyezkedő Tigránnak neje és egyik nővére is. Az utóbbiak kivételével elhiszszük, s talán azt is, hogy Kis Tigrán később, surlódás támasztása végett, hazájába küldetett volna; de az utolsó állítást nem tekinthetjük egyébnek, mint a be nem teljesedett remény előlegének s a külirók által ecsetelt képhez csatolt függeléeknek. Mellőzve a honi kútfők bő idézését s a nagy szavak használását, csak azt jegyezzük meg, hogy a hazai történelem gyászlapokra jegyezte ugyan e hadjárat emlékét, mindazáltal bármily éles bonczkés alá vegyük áldásban pihenő történéseink ez ügyre vonatkozó hitelességét: szemökre még sem vethetjük azt, hogy hűtlen eljárásuk eltemette az igazságot akkor, midőn Tigrán és családja lealázásában a szélsőségig menő külirókkal szemben ellentétes állást foglalnak el. »Lám a római irók oly ékesen fölpiperézve adják elő Pompejus diadalmenetét, hogy az olvasó kedvet kap jelen lenni az ünnepélyen; nem csupán azért, hogy azt láthassa, sőt inkább, hogy meggyőződjék a nagyítások igazságáról.«¹⁾

Láttuk a vihart elvonulni a hon fölött, mire aztán a dús növekvés hajnala kezde pirkadni.

A viszony, mely úgy látszott, hogy Romával bensővé vált, sokáig nem állhatott fenn. Tigrán a nemzet örlelke, ismerte jó szomszédját, ki igen hajlandó volt az egyezmények határain átsapni. Másik fiát Artávázt-ot, ki hű ragaszkodással járult törekvéseihez, Tigrán királytársúl fogadta és ama nagy harczok színhelyét: Ararát tartományát bizta gondjaira, őmaga pedig a déli részeket igazgatta.

¹⁾ Csámcsián II. k. 245 l.

Nem sokára igazolva lőn, hogy intézkedései nem alapultak téveteg sejtelmeken. Pompejusnak teremtménye: Gabinius Syria helytartója, épen azon töri az eszét, hogy miként csapongjon át határain. Róma, azon szövetségnél fogva, melyben Armeniával állott, a párthusok szomszédságába jutott, kiknek birodalma ekkor a hatalom tetőpontján állott. A beavatkozásra alkalmul szolgált a konkoly magva, mely a párthus királyi család tagjai közt el vala szórva. Ugyanis XII-ik Arsaces — Phraates — fiai Orodes és Mithidát közt a viszály oly élessé vált, hogy az elkeseredett fél (Mitridát) vak dühében testvére ellen a közös ellenséget hívja segítségül. Rég óhajtott idő vala ez a fodrott hajú, pöffeszkedő proconsul Gabiniusra nézve, ki mint a szenvedő ügynek gonosz orvosa, Eufratig nyomult előre. Tigrán ezt nem nézhette közönnyel; azért ott van a gáton, hogy saját határait is védelmezve a tolakodó számitást keresztül vonja. Gabinius látva, hogy a király nem hagyja magát a térről leszoríttatni, visszavonulót fuvat.

Ezen bonyodalmak közt az a feltűnő jelenség, hogy Gabinius Tigránnak unokaöcscsét, Mitridát pontusi királynak Pompejus által Mazakában elfogott hasonnevű fiát sértetlenül kiadta, arra mutat, hogy a két ellenfél között titokban jó viszony fejlődött.

Az ügyek hullámzatos folyása követeli, hogy oldalpillantást vessünk egy más földtájra. Róma ez, a lélekvásárlást célzó vesztegetések színhelye, hol Jul. Caesar főpapnak választatik. A hatalombíró Pompejus és Lic. Crassus észrevevén, hogy tekintélyük hanyatlik, legtanácsosabbnak tarták vele szövetkezve a hatalmat maguk közt megosztani. Az alacsony sorsból fölemelkedett gazdag Crassus, mint triumvir Ázsiát kapta tartományul. Figyeljünk e személyre; történelmünkben nagy események vannak nevéhez csatolva.

A kapzsiság és dicsvágy vitte őt 60 éves korában Ázsiába, hogy a még ki nem sajtolt párthusokat tovább sarczolja. 54-ben Kr. e. átkelve Syrián tizezer talentumot sajátított el a jeruzsálemi templomból. E kincscsel nagy serget gyűjt és átkel a csendesen hömpölygő Eufráton, hol párthusokra bukkant, kik támadást nem gyanítva visszanyomattak. Mintha már elérte volna a hadi dicsőség neto-

vábját, öndicsőítő beszédekkel tele lármázta a levegőt és zengzetes »imperator« címmel önmagát földiszítve nagy kedvteléssel Syriába ment telelni. Farkasverembe esett; mert a párthusok időt nyertek; szervezkedtek.

A római barátság hálójába került Tigrán eleinte Crassus részére hajlott, de a fényes szerződésből kihuzta magát; mert az ősi öntudatos szellem a puszta létezési joggal meg nem elégedhetett.... Egy zürhang létezett a parthus és örmény közös dynastia keblében, mely az őszinte hangokat elnémította. Még Artases, Tigránnak atyja volt az, ki hatalmát a törvényes rend megakasztására használván, az elsőbbséget magának tulajdonította. De Tigrán átlátta, hogy az atyja által megkezdett úton tovább haladni nem tanácsos; ennél fogva a dynastia párthus ágának elsőségét elismerte.¹⁾

Míg itt a kibékülés a közügy előbbre vitelén erélyesen dolgozik, addig Syriában a kifosztott templomok ezüstjét Crassus jelenlétében méregetik. Mindenekelőtt azonban a szövetségesek Crassustól a közelmúlt beütés okát akarják tudni. Az öntelt, mintha már az egyesült hadat foszlányokra tépte volna, mérges feleletével készen van: »Majd Szeleuciában adok választ.« E rátartós hang a gyermeksarúkat már rég levetett követek tagjait haragra lobbantá. Vagisius, a főnök nem rakta a dölyfös kifejezést zsebre, hanem tenyerére mutatva az ingerültség szenvedélyes hangján így szólt: »Előbb fog e helyen szőr nőni, hogysem Seleuciát meglassad.« Ama szólam önérzetet sebző gyilok volt.

A beállott tavasz új életet lehel a földre; az elemi akadályok által eddig visszatartóztatott felek mozognak. Crassus koros vonásai megifjódnak; fia Publius, Caesar seregéből az atyáéhoz jött át. Több részről aggodalmak merültek fel Crassus vállalata ellen; de ő nem türt ellenvéleményt. Nagy Sándor lebegett szemei előtt. Hadtestét külön részekre osztja s Mesopotámia végetlen rónáin halad előre. A szövetséges sereg egy része Armeniának, a másik Mesopotámiának tart. Erre Crassus sergét összpontosítja, s

¹⁾ Medis.... atque Babylonis Parthi imperant, Armenis autem nunquam. Strabo L. XVI.

gyors menetekben Peliás folyóhoz közeledik, mely Armenia délszaki hegységeiből ered, s Mesopotámiában az Eufratba szakad.... Későn éjjel a folyón át a beláthatlan végű küzdelmek terére lép.

Mielőtt összeszedhette volna magát, eljött a nappal, s ime szemközt mutatkozik a kápráztató elhelyezés által feltűnőleg csekélynek látszó fürge ellenség. Crassus e tünetet csillagzata különös kedvezésének tekintette. A hadban jártas Surena rendezte így el a tábornokot, ki mint a párthus királyok koronázója, e diszes tiszti minőségben főhadparancsnok is volt. Ezer tevé hozta utána a podgyászt, őrseregét pedig ezer lovas képezte. Így lévén elkészülve Crassusnak egyik csapatját megtámadja oly gyorsasággal, hogy a nyilak özöne az elbámult rómaiak kezeit lekötve tartja s tüskén-bokron keresztül a hadtesthez szaladnak. E csapás után az ellenség új támadást intéz; de szétveretik. A szétszaggatott hadosztály tömör csatarendbe állítatik, hogy pajzsával védelmezhesse magát. Nemsokára Crassus parancsot ad fiának Publiusnak az előnyomulásra. Ez teljesíti is a hálátlan munkát, és előre tör a római fiatalság színével. De Surena folytatja cselvetéseinek útját. Végre a Carrae mellett elterülő homokos síkságon a rómaiak minden oldalról megtámadtattak. Bámulatos az elszántság, melylyel Publius, kinek keze már vérzik a kapott sebtől, és társai harcolnak. De elhagyja a csatatér és egészen kimerülve fegyvernöke által átszuratja magát. Derék bajtársai közül is többen vetettek véget életöknek. A sereg maradványa egy magaslatra húzódik; e tömegeből is ötszáz előkelő harcos elfogatik.

A római határozatlan had egészen elborzad a látványtól, midőn Publiusnak lándzsára tüzött feje korlátlan örömrivalgás közt széthordoztatik az ellenfél táborában. Crassus a sors nehéz megpróbáltatása közt embereihez így szólott: »A gyász egyedül engem illet. — Róma győzhetetlen a míg ti rendületlen maradtok; ha részvétellel viseltetek az atya iránt: bosszújátok meg fiát a barbárokon.« Az elviharzott események után e fölhívás a kialváshoz közelítő mécsnek erőlködő vérfellobbanása, melyet a megtámadások fuvalma siet eloltani. Surena megfuvatja a riadót, a nyi-

lak szakadatlanul hullanak... E gyilkos csatának csak a határa felé közeledett nap vetett véget; bucsúzó sugarai a rómaiak hulláin törtek meg s ezzel Crassus dicsősége a társnemzet gúnyhahotája alatt összedölt.

Erre kimerült embereit cserbenhagyva, az éj homályában eltávozott. Sülyedt helyzetében Carrae volt végső reménye, tehát oda vonult.¹⁾

Feltűnik a reg. Surena a rómaiak táborhelyén s útjában talált csapatokat kard élére hányja, ígéreteivel nagy reményeket kelt a szabadulás után sovárgó római foglyok keblében, többeket szabadon is bocsátott a végett, hogy a városba menvén, mindenfelé hirdessék azon elhatározását, hogy kész Crassussal egyezkedni, sőt embereinek egy hajszálát sem bántja, ha Mesopotámiából kivonul. Ezen ajánlatra minden szív feldobog. Azonban rejtélyes kelepczébe jutottak; mert a cél, — mely nem volt más, mint Crassus hollétét megtudni — eléretett, s im az ellenség Carrae előtt áll. S Surena tudtul adja a rómaiaknak, hogy ha azt akarják, hogy bántalmatlanul térhessenek haza, akkor szolgáltatassák fővezérüket megköötözve hatalmába. Crassus a körülötte sompolygó végromlást kikerülendő éjjel Carraéból megfutott; minthogy éjnek idején az ellenség nem szokott támadásokat intézni; de soraiban van a beduinfőnök, ki ragaszkodásával keresetet üzve Crassust tévútra vezet s midőn kiterjedt mocsárokon tett tekergős kalandozások közt rosszat gyanít, viradatkor előtte áll a zsidongó ellenség tábora. A békét szinlelő Surena az ügy elintézésére e furfangos izenettel hívja meg a római hadvezért: »Megkísérled Crassus a párthusok erejét, kíséreljed — ha úgy tetszik — azoknak emberszeretetét is.«²⁾ Crassust a ropant csalatkozás megrendítette, de mivel emberei szerették az életet, másrésről biztató ígérekben is részesültek, azért félvállról kezdettek beszélni. Crassusnak a legkomo-lyabb férfias hangon figyelmeztető, sőt esdeklő szavain túl rikácsol a szenvedélyesen vitatkozóknak hangja s őt a megjelenésre kényszerítik. MÁRKOVICH JAKAB.

¹⁾ Carrae volt a régi Hárán város, hol Ábrahám családja tartózkodott, midőn Chaldaeanak Úr városát elhagyta. Edessától dél-keletnek feküdt. Manahán, A kath. egyház diadala, 183 l.

²⁾ Csámcsián II. k. 252 l.

Emke közgyűlés.

Az »Ellenzék« e cím alatt a következő szép sorokat írja:

A hazafiúi lelkesedés szent tüze egyre terjed erdélyi részeink magyarsága között. Az a kicsi láng, melyet ez előtt négy évvel az Emke Kolozsvárt meggyújtott, ma már nagy lángoszloppá nötte ki magát, bevilágítva széles ez országrészt.

Előbb jött Szepesi-Szent-György, azután rendezett a lelkes brassói magyarság páriját ritkító nemzeti ünnepélyt és most beállított Szamosújvár hazafias örménysége, kérve és csaknem esdekelve, hogy az Emke idei közgyűlését ott tartsa.

Egyrészt a fiókegyelet, másrészt maga a városi képviselet hívta meg a központot és pedig oly bensőséggel, oly őszinte szívélyességgel, mely minden igaz hazafi szívért örömmel tölti el s büszkévé teheti az Emkét is, hogy négy évi fennállása után, mily nemes verseny foly csak közgyűlése helyének megállapításáért.

Az érdekes két levél egyikét egész terjedelmében itt adjuk:

Mélyen tisztelt központi választmány!

Hazafias lelkesedéssel s kitörő örömmel fogadta a mai napon tartott képviselőtestületi közgyűlésében városunk közönsége az »Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület« helyi fiók-választmánya által megpendített azon eszmét, hogy az egyesület ez idei közgyűlésének városunkban leendő megtartását kieszközölve, körünkben gyűjtsük össze lelkes előharczosait a szent ügynek, melynek városunk örményajkú, de szívből és lélekben magyar polgárai, keletkezése óta mindig lelkes hivei voltak.

Nem versenyezhet ugyan városunk az erdélyrészi magyar városok legtöbbjének sem népességével, sem polgárainak törzsökös magyar voltával. — Ámde épen ez utóbbi körülményben rejlik jelentősége, mert a városunkat megalkotó maroknyi örmény nép, mely két század előtt e hazában hazát, a magyar nemzetben oltalmazó testvért talált: feltétlen hazafisága által megmutatta a multban s élő

példa gyanánt szolgál a jelenben, hogy miként kell lelkesedni azon nemzet ügyeért, mely az általa kivivott szabadságot, az általa teremtett kultúra áldásait, a hazának minden polgárával egyenlően és önzetlenül megosztani kész.

Idegen ajkú nép-elem özönétől van városunk körülövezve, s habár az utóbbi idők viszonyainak kedvezőtlen alakulása folytán, anyagi és szellemi érdekeiben kimondhatatlan sokat szenvedett: a missziót, melyet a magyar nemzeti eszme érdekében teljesíteni hivatva van, rendületlen hazafisággal és kitartással teljesíti. Ámde a további küzdelemre nagyobb erőt és bátorságot, nagyobb önbizalmat volnánk képesek meríteni azon tudatból, hogy hazafias magatartásunk kellően méltányoltatik s arra nem csekély súly fektetetik, — s ennek mivel sem volna meggyőzőbb kifejezés adható, mint azon tény által, hogy egy oly nagyfontosságú mozzanat lefolyási helyeül, minő az évi közgyűlés, városunk méltónak találtatnék.

Hazafias tisztelettel van szerencséje tehát városi közönségünknek az »Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület« mélyen tisztelt központi választmányát ezennel felkérni, hogy az egyesület folyó évi közgyűlésének megtartási helyeül, »Szamosújvár« városát kijelölni méltóztassék. S midőn városunk kebelébe az egyesület tagjait szives barátsággal meghívjuk, egyszermind előre is biztosítjuk a mélyen tisztelt központi választmányt, hogy az egyesület tagjai, kiket körünkben tisztelni szerencsénk leend, ugyanazon szives vendégszeretettel fognak találkozni, mely a magyarnak oly nemesen jellemző tulajdonságát képezi.

Szamosújvár szab. kir. város képviselőtestületének 1889 ápril hó 6-án tartott közgyűléséből:

A polgármester helyett

Gopcsa Joachim
tanácsos.

Osztían Kristóf
főjegyző.

* * *

A központi választmány a leveleket ápril 12-én tartott ülésében tárgyalta; a meghívást örömmel elfogadta és egyhangúlag elhatározta, hogy idei közgyűlését szept. 8-án Szamosújvárt tartja meg.

Az örmények Hollandiában.

III.

Most templomról kezdetek gondoskodni.

Első imaházuk a Dijkstraat utczában volt. Már 1668-ban járt Kárápet hittanár, ki hihetőleg dr. Oszkán örményországi érsek fivére volt, Amsterdámban nemcsak azért, hogy a hollandiai nyelvet tanulmányozza, hanem, hogy nyáját megtekintse és imahelyüket felszentelje. A megyés lelkész volt az, ki az örmény és perzsa kereskedők közt nem egyszer előfordult vitákban közbenjárt; úgy szintén ő békítette ki a bérházakban lakó fiatalok közt netalán támadt egyenetlenségeket is.

A mondottakból látjuk, hogy az örmények a hollandiaiak ügyességét saját előnyükre használták fel. De az örmények a hollandiai művészeteket is hasznukra fordították. 1658, november 27-én Ávák Matheo nevű örmény szerződésre lépett „elzevirai“ Christoffel van Dijck metszővel, melynek értelmében a mester kötelezte magát arra, hogy 170 darab csípőt és 240 darab nagy és kis öntvényt (betűminta) vés örmény betűkkel. Áváknak, ki az örmény szentírást akarta kinyomtatni, ezekre szüksége volt. Ezen csípők és minták minden darabjáért 34 istuiver-t, vagy egy kilttert és 70 cent. (3 frank és 40 cent.) fizetett az örmény; ezenkívül kapott még a mester tiszteletdíjban 10 Károlykilttert.

Az örmény egyházat az egyházközség számos tagja tartotta fenn; aztán az örmény utazók is, kik e templomot meglátogatták, ajándékaikat nem vonták meg attól. Nem lehet bizonyosan tudni azt, hogy a lelkészi jövedelem az Örményországban lévő patriarkhai pénztárból került ki, vagy azt egyesek készséges adakozása hozta össze; de az már kétségtelen, hogy az örmények csak is olyanokat választottak meg a lelkészi hivatalra, a kik némi tekintélyvel és vagyonnal bírtak, a szolgálaiságtól pedig mentek voltak.

A mint általában minden keleti nemzetnél, úgy az örményeknél is a külsőség nagy szerepet játszott. Sok ideig takarékoskodtak míg céljukat elérték: és szép temp-

lomban dicsérhették az Úrat. 1713-ban Boomslood utczában egy raktárt vettek meg és 1714 elején engedélyt kértek a hatóságtól örmény templom építésére. A hatóság megadta az engedélyt és az Isten házának felépítése nem tartott sokáig. Ezenkívül még építettek egy terjedelmes, szép templomot; azt az új szentegyházat, mely most is látható, Babisan di Sultán és Theodor Miklós gazdag örmény egyház-gondnokok buzgósága hozta létre. A belső gazdaság költségeinek fedezéséhez (fresko képek, az oltár ezüst ékeségei, az egyházi ékszerek sat.) hozzájárult több buzgó egyházgondnok, ájtatos pap és jámbor hívő.

A mint láttuk, a templom előrészét, örmény számítás szerint, 1198-ban*) ékesítette ki Mennas János saját költségén. Az a két darab rajz, mely azon időből a mai napig fennmaradt, a templom belső és külső alakjait tünteti előnkbe.

Eleinte — mint látszik — fából épült előtornácza is volt, mely később leomlott. A templom belsejét egy gazdag kereskedő: Arakjel Baulo egyházi főgondnok újíttatta meg saját költségén. Ezen újításnak tanúja a belső ajtón levő következő felirat: *Վերանորոգեցաւ զուսս ի թոռոյ փրկչին 1749. Տանդերո լախացոյցմամբ եւ բարբոսոցոյցմամբ զաւթին եւ մարմարինեայ սարսկասիւ ընդ որմնն եւ զեղեցկասլէս ծաղկմամբ առաստաղին. արդեամբք Ջուղայեցոյ Տէր Առաքելնց որդի Պարոն Առաքելին. Յիշատակ իւրն եւ զիւր Տանգոյցեալ ծնող զօրն Պողոսին. եւ կենդանի մօրն Վալիդանին: Magyarúl: Én Dsuhai-ispábáni Árákjel, Árákjelencz Baulo fia, saját költségemen megújíttattam ezt az ajtót, a tornácot kibővítettem és magasztaltam, a falat és padozatot márványkövel bevonattam, a mennyezetet kiékesíttettem, elhalt atyám Baulo és még életben levő anyám Válidának emlékére; az Urnak 1749-ik esztendejében.*

A kiváló örmény kereskedők fényes csillaga volt a Chaltan nemzetségből való Jakab a Dehani János fia, a ki Ispahan mellett levő Dsuhában született 1710 ben. Ez 1740-től kezdve lakhelyül Amsterdámot választotta; 1757-ben emlékpénzt is veretett, melyből most csak egy példány

*) Folyóiratunk márcz. füzetében (79 l.) közölt felirat harmadik számát (6) 2-ra kérem kiigazítani; mert az eredetiben ez áll: *ՌՃՂԸ = 1198.*

van még; ez a ritkaság a leideni egyetem éremgyűjteményében látható. *)

Az örmény község egyik oszlopa volt Apostolo di Baulo is, aki 1774-ben halt el. Ennek halála nagy veszteség volt az örménységre nézve . . . Ezután a családok száma lassanként kezdett apadni; mert Keletről nagyon kevés kereskedő jött és még kevesebb telepedett le Amsterdamban. De az örmény község pusztulásának utolsó órája még nem ütött; mert azon örmény gyermekek, kik itt házasodott szülöktől származtak, daczára annak, hogy hollandiai nevelésben részesültek, hívek maradtak egyházukhoz. Azonban a fiúk lassanként idegen országokba vándoroltak, a leányok pedig, akik hollandiaiak után mentek férjhez, egyházuk iránt nem érdeklődtek. Midőn 1774-ben Dániel választatott lelkészszé, az örmény község már nagyon gyenge állapotban volt. Ezután az elpusztulás már nem volt messze. 1806-ban az örmény gyarmat annyira lepadt, hogy a lelkész, — mivel nem volt miből megélnie — kénytelen volt a fővárosból eltávozni.

GOVRIK J. GERGELY.

Történeti okiratok az erzsébetvárosi levéltárból.

IV.

— Első közlemény. —

Mi II. József az isteni kegyelem kedvezése folytán választott örökös róm. császár, Német-, Magyar-, Cseh-, Dalmátország, Horvát-, Tótország, Galiczia és Lodomeria királya stb.

Valamint gondos igyekezetünk a legfőbb Hatalomtól reánk bizott országok és tartományok javát előmozdította, jólétét növelte és a közjával együtt az egyesek vagyonát és jövedelmét napról napra gyarapította: úgy kötelességünk-

*) Kétszer is meglátogattam — mondja egy örmény utazó — a leideni egyetemet azon szándékkal, hogy megnézzem ezt az érmet. Az első ízben nem volt ott az igazgató; a második alkalommal azt mondták, hogy ezen érem jelenleg máshova vitetett.

nek ismertük figyelmünket arra fordítani, hogy a mi erdélyi kedves és örökös nagyfejedelemségünk lakóinak hasznára, az ország és egyesek előnyére legyünk nagyobb kereskedelmi piacok megnyitása és a kereskedés előmozdítása által. Innen van, hogy miután Erzsébetváros, kiváltságolt városunk részéről s hiveink: rendes birája és tanácsosai Dániel Péter, mint helyettes bíró, Issekutz Antal, Dániel Lukács, Csiky Emanuel, Török János, Issekutz Gergely, Pátrubán Márton, Zakariás Zakar, Csiky Mihály, Ötves Lukács, a másik Lengyel Lukács és Szentpéteri Domokos s a többi városi esküdt polgár személyében kérés intéztetett fölségükhez az iránt, hogy fennemlített várost emeljük a szab. kir. kereskedő városok sorába és Magyarországunk s erdélyi nagyfejedelemségünk ilyenrendű városai közé befogadni és bekebelezni méltóztatnánk; mi kegyes tekintettel lévén nevezett város lakóinak és lakósainak hűségére s azon hű szolgálatokra, miket azok irántunk s uralkodó házunk iránt állandó hűséggel és szorgalommal végeztek; jó emlékünkből van ezenkívül azon készség és dicséretreméltó igyekezet, a mit a közjó előmozdítása czéljából mind máskor, mind a legutóbbi háború alkalmával hadsergünk számára szükséges lovak gyors kiállításában tanúsítottak; és így mind ezekkel, mind hűségök sok más jelével előttünk és elődeink előtt arról tettek tanúságot, hogy hazájoknak hasznos polgárai és buzgó előmozdítói; s mivel pedig reméljük, hogy jövőben is hű és szorgalmas alattvalóink lesznek, császári, királyi, fejedelmi kegyünket és jótékonyságunkat arra indították, hogy legalázatosabb kérésöket teljesítjük; kegyességünk részeseivé teszszük tehát ezen város polgárait s így maradékaik is látni fogják, hogy hű szolgálataikat fönségünk elismerte és megjutalmazta; s hogy ezáltal a jövőben azok ivadékaik is annál inkább ösztönöztessenek arra, hogy fönségünk és uralkodóházunk úgy szintén hazájok és a közjó körül érdemet szerezni törekedjenek; elhatároztuk, hogy ezen Küküllőmegyében levő kiváltságolt várost, mely latin nyelven Elisabethopolis, németül Elisabethstadt, magyarul pedig Erzsébetvárosnak neveztetik, csász. kir. fejedelmi hatalmunk és tekintélyünk teljénél fogva minden alább megnevezendő joggal, kiváltsággal és szabada-

lommal ellátva szab. kir. kereskedő várossá emeljük, ki-
tűntetjük, úgy szintén Magyarországunk s erdélyi fejedelem-
ségünk hasonszerű városai s kir. uradalmaink sorába és
rendjébe befogadjuk, felvesszük, számláljuk és beirjuk;
biztos tudomást nek folytán megfontolt akarattal kegyesen be-
leegyeztvén abba, hogy

1-ször ezen város: Erzsébetváros mostantól fogva jö-
vőre mindazon általános és különleges jogok-, előjogok-,
szabadalmak- és kiváltságokkal, mikkel Magyarországunk s
erdélyi nagyfejedelemségünk más szab. kir. városai — ré-
szint az ország törvénye szerint, részint a többi szab. kir.
kereskedő városaink általános szabályzatánál fogva, — él-
nek, azokat élvezik és birják, — azokkal élhessen, azokat
élvezhesse és birhassa s a bevett szokás szerint a jövő
országgyűlésen a törvényczikkek közé bevezetessék s ezu-
tán is minden időben az általános országgyűlésekre is szo-
kásos kir. levél által meghivassék s a Rendek gyűlésébe a
szükséges szavazattal és ülással bemenjen, úgyszintén kir.
uradalmában erdélyi törvényes fejedelmén kívül mást földi
urának el ne ismerjen; uradalmától — semmiféle szerző-
désnél fogva sem el nem válhat, sem azt el nem idegenít-
heti és el nem zálogosíthatja.

2. A város tanácsa s gyűjtőnévvel mondva, minden
polgára a törvény értelmében az ország igazi és kétségbe-
vonhatlan nemesnek tekintetessék, miért is a többi nemesi
kiváltságok mellett — kivévén azon jogokat, mik tulajdon
szükségletül más örökös országaink és tartományainkból
hozatnak, a valódi nemeseket megillető harminczadi szaba-
dalommal is együttesen maga a város is élhessen; — ma-
guk pedig az egyes polgárok, más szabad kir. városok pol-
gáraihoz képest a város szokásos útleveleivel ellátva a vá-
mok és adók fizetése alól, de nem a harminczad alól is,
kivéve és mentek legyenek; szintugy a város által törvé-
nyesen kiállított s a város használatában levő viasz-pe-
csét alatt az utazó polgároknak kiadott útlevelek bárhol
elfogadtassanak s érvényt nyerjenek.

3. A nyilvános adozást s bármely más nyilvános
közterhet csupán a többi szabad kir. városok szokása sze-
rint tartozik kiszolgáltatni s viselni, következőleg mind-

nyájan és egyesek — tartozzanak bármely renchez és álláshoz — kiknek ugyanott polgári földbirtokuk van, úgyszintén a világi javadalmakkal bíró személyek — eltekintve azoknak nemesi, katonai vagy kincstári kiváltságuktól, földbirtokuk és más világi javadalmaik után tartoznak a város javára adót fizetni, s egyéb közterheket viselni, úgy szintén kötelesek az ily fölbirtokok és világi javadalmak a polgári joghatóságot is elismerni; ellenben sértetlenül meg kell tartani azt a szokást, mely elődeinktől nyert és általunk is 1785-ik év január 27-én más levelünk erejénél fogva nekik kiadott s megerősített kiváltságokról szól, — hol azok, mint folytonos kereskedéssel foglalkozók, a katonai szállásoktól, beszállásolások, előfopatok s más ezekhez hasonló terhek viselése alól ki vannak véve és menteknek tekintetnek, a miben őket továbbra is fenn akarjuk tartani.

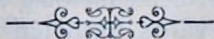
4. A város földterületét illetőleg az összes földbirtokot, melyet annak lakói a város területén belül — igaz és ősi határok között — mindez ideig birtak, kivéve egyedül azon nemesi telket (curia), mely ugyanazon város közönségének dicső emlekezetű elődeink által nemesi jogon adatott — igaz és ősi határok és megyék között, azok bármi néven nevezendő összes járulékaik-, javadalmaikkal, illetőségeik-, jövedelmeikkel és hasznával együtt u. m.: bárhol e földterületen a városon belül vagy kívül, de a város területén belül fölállított vagy fölállítható vámházak-, korcsmákkal és mézszárszékekkel, sör- és pálinkafőzéssel, téglakészítéssel, a piac és vásárok jövedelmeivel, azon illeték fizetésével, melyet azon lakosok tartoznak fizetni, kik a város polgársághoz ugyan nem tartoznak, de a város területén időznek, gyógyszertárak és vendéglők felállításával, az ilyen városokat megillető minden joggal és kiváltsággal átengedjük.

5. Megengedjük, hogy ezen szab. kir. városunk közönsége, a bíró és többi tisztviselők választásában más sz. kir. városok szerint járhasson el, s az ily módon megválasztottak és megerősítettek azon tanácsbeli ügyek felett, mik a szab. kir. városok bíróságát illetik, a közönséges gyakorlat és a hazai törvényeknek megfelelő módon fognak

ítélni, a náluk perlekedő feleknek meg fogják engedni, hogy azok előbbi határozataink értelmében, a per komolyabb átvizsgálása tekintetéből az erdélyi királyi ítélőtáblához felebezhessenek. hová az ügyet egész folyamatával áteszik.

Hasonlóképen ellátjuk 6-szor ezen szab. kir. kereskedő városunkat a kardjogával és azon joghatósággal, melyet más szab. kir. városaink szokása szerint mindazon gonosztevők felett gyakorolhat, kik saját területén elfogatnak; adunk hatalmat a gyalázat-oszlop, vagyis az akasztófa felállítására, úgy szintén arra, hogy a városnak külső állását, a személyeket és polgári földbirtokosokat illető s a városi tanács joghatóságához tartozó ügyekben ítélhessen, azon feltétel alatt, hogy azon általános rendeletekhez alkalmazkodják, melyek e pontot illetőleg más szab. kir. városokra nézve behozattak, vagy jövőben be fognak hozatni.

Latinból: ÁVEDIK LUKÁCS.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Dadián pasa. Egy párisi lapban (»Matin«) ezeket olvassuk: Konstantinápolyból tudatják, hogy Árthin (Háruthiun) efendi vezirséget és musirséget kapott. Ezt a nagy kitüntetést egy kihallgatás alkalmával nyerte. Így jutalmazta meg Abd- ul- Hamid szultán legkitünőbb embereinek egyikét. A Dadián név két század óta fényes szerepet játszik Törökország történelmében; e család az ezelőtti szultánok alatt is a legnagyobb kegyben állott. Árthin pasa régi ismerősünk Saint-Barb-ban tanult. A párisi társaság nagyra becsülte azon években, midőn — mint oszmán követségi első titkár — közöttünk lakott. Tizenöt év óta a török külügyministeriumban tanácsosi állást visel, melyben képességével és modorával az összes külföldi követek rokonszenvét megnyerte. Az érdem ezen jutalmát az örmény közönség nagy örömmel fogadta; mert e kitüntetés, melyben az örménység e jeles tagja részesült, arról tanuskodik, hogy a szultán figyelemmel van azon alattvalók iránt is, kik nem vallják az iszlomot.

A patriarkha esküje. Múlt év végén iktatták be ünnepélyesen az új patriarkhát székébe. A szép ünnepélyből csak az esküformát írom ide: »Esküszöm Isten és a nemzeti gyűlés előtt, hogy ezután is hív leszek az uralomhoz és nemzetemhez és igazán örködni fogok, hogy a nemzeti alkotmány sérülést ne szenvedjen.« Nem tehetem, hogy a patriarkha gyönyörű beszédéből bár egy pár mondatot ne idézzek: »Eddig szerzetes életet éltem; minden percemet a hitnek, a tudománynak és az egyháznak szenteltem — Nagy terhet vállaltam magamra. Vajjon képes leszek-e kötelességeimnek teljes mérvben megfelelni? De midőn választók úgy, mint választott is azt hiszik, hogy a választásnál Isten uja működött közre, akkor ne kérdezősködj a képességről; mert Isten a gyengéket és erőtlenekeket hívja a tisztségre és nem az erőseket és ezen gyöngéken mutatja az ő nagyságát«. . Közvetlen előde: Háruthiun Vehábedián jeruzsálemi patriarkha iktatta be Choren Ásékiant, kihez a többek között így szólt: »A multban ez a szokás divott és én követve a hagyományos szokást, Isten és a nemzet részéről átadom szent atya, ezt a pálczát, mely alatt sok tövis és nyugtalan kellemetlenség van« ...

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Új viczinális vasút. A szamosvölgyi vaspályavonalból kiágazó deés-szilágysági új, helyi érdekű vasútvonal kiépítése alapos kilátást nyújt arra nézve, hogy Szamosújvár kereskedő polgársága előtt is a forgalom és üzleti életnek új irányai fognak azáltal megnyílni.

Elomunkálati engedély. Dr. Molnár Antal, országgy. képviselőnek és társainak, — mint a budapesti lapok közlik, — a kir. közlekedésügyi miniszter egy a Budapest-józsefvárosi pályaudvarból kiinduló és Balassagyarmathig vezetendő gőzmozdonyú vasútvonalra előmunkálati engedély adott.

A dohánytermelés. Musch, örmény város környékén kitűnő minőségű dohány természetik; nevezetesen az Eufrat folyam egyik mellék-folyójának, a Kara-Szú vízének termékeny partjain. Az itt termelt dohány-levelek állítólag egész Konstantinápolyig is elszállítatnak az örmény földről, s lesz belőlük azután finom »török« dohány.

Pátkánián költeménye. Rafaël Pátkánián (írói néven: Kámár Káthibá) mint olvasóink már tudják, egyik legjelesebb — sokak által legelsőnek tartott — élő örmény költő, kinek erőteljes nemzeti érzülete mély keresztény vallásossággal párosul. Ő mintegy családi hagyományok nyomán követte költői hivatását, mert nemcsak atyja, de már nagyatyja is költő volt. Arczképének, mely mai füzetünk élén látható, kifejezésteljes vonásai megegyeznek a költő azon képmásával, mely örmény nyelven irt költeménykötetét díszíti. A kép metszvényét különben Keletről szereztük meg. A költemény eredetileg e címet viseli: **Zádig.** (Mángágán jérk.) a mi magyarul ezt jelenti: **Húsvét.** (Gyermekdal.) Az általunk használt cím a vers refrainjéből van véve, mely magyarul annyit jelent: »Föltámadt Krisztus!« — E helyen nem tartjuk fölöslegesnek az egész költeménynek eredeti örmény szövegét is ide iktatni, a mint következik:

Zádig.

— **Mángágán jérk.** —

Hoghmé hëncshëcz i háráven,
 Ázádveczán tásdkh cjuneren,
 Pergruthun e ánmëgh dëghocz,
 „Krisztosz hárijáv i mérëlocz!”

Árunéré chochogháczin,
 Dzárérn poghpogh árcágëczin,
 Otë li e cájnív thërcsnocz
 „Krisztosz hárijáv i mérëlocz!”

Dëgháh, ághchshig urách, zuárth
 Phëththádz jën zërt májjszi várt. . .
 Voch, khen cshuni szirdé mártocz,
 „Krisztosz hárijáv i mérëlocz!”

Krisztosz hárijáv. . . gászgádz cshigáh;
 Pnuthun há májñ e mjéz végáh. . .
 Pájcz jérp g'ásze lézun hájocz —
 Hájn el hárijáv i mérëlocz.

Szurenian zeneművei. A »Konstantinopolis« című lap az örmény Szurenian István zeneszerző legújabb műveiről ezeket írja: Többször volt alkalmunk lapunkban dicsérettel szólni Szurenian Istvánról, ki számos zenészeti szép művéről ismeretes. Utolsó műve, mely »Mi atyánk« címet visel, egyházi zeneszerzemény. Szövege örmény vers; vetekedik három hangra irt Choral-jával. Nem tudjuk eléggé

melegen ajánlani a zenekedvelők figyelmébe e szép művet; meg vagyunk győződve, hogy minden zene-barát nemcsak gyönyörrel fogja azt meghallgatni, hanem még »reclam«-ot is fog csinálni a tehetséges szerző műveinek, kitől még sok sikerült munkát várhat a zencirodalom. A mű ára 80 kr. Kapható: Pera (Konstantinápoly.) — Mióta a »Konstantinapolis« e sorokat írta, Szurenian dalköltő, ki szebbnél szebb szerzeményeivel Keleten jó nevet vívott ki magának, »Constance« név alatt még egy munkát adott ki, mely méltán sorakozik azon műveihez, melyekkel a nagy közönség tetszését nyerte meg. Olyan szép részletek vannak benne, melyek valóban elbűvölik a hallgató szívét, fülét. A ki hallja, azt hiszi eszményi világban van.

Török népmesék. Dr. Kunoss Ignác magyar hazánkfia, ki évek óta Törökországban tartózkodik, ismét egy kötet török népmesét gyűjtött össze a nép ajkáról, — s azok a Kisfaludy-társaság kiadásában jelentek meg. A kötethez Vámbéry irt egy előszót, melyből idézzük a következőket: A mi az előttünk fekvő mesekötet ő-s-eredetét illeti, úgy azt ethnologiai érintkezésekben kereshetni; melyeknek a mai oszmánok keletkezésüket is köszönhetik. Épen, a mint a szeldsuk-turkomán hódítók köré évszázadokon át gyülekeztek a különböző népek, mint a görögök, örmények, arabok, kurdok, kaukáziai, szlávok és albánok és együttesen alkották meg az oszmán nemzetet, úgy a török mesék eredetét is a keleti költészet ama mesteri hálózatában kell keresnünk, mely Indiától — a Tigris partjáig, innen még egész Európáig is eljutott.

Egy francia eredetű armenista: Paul de Lagarde, ki a göttingai egyetemen a theologia tanára, a napokban »Agathangelos und die Acten Gregors von Armenien« czim alatt újabb munkát irt; ebben Agathangelos pontos és gonddal kiadott eredetije sok jegyzettel van ellátva, melyek számos kérdést oldanak meg. Érdekes de Lagarde azon véleménye, mely az eddig elfogadott nézettel szemben a görög Agathangelosban assyr nyomokat talál. E nyomok arról tanuskodnak, hogy a görög fordítás az assyrból ültetett át.

A szultán nyilatkozata. Az új patriárkha, ki nem rég fogadtatott a szultán által, üdvözetere a padisah ezeket mondotta: Sajnálom, hogy eldöde abból a patriárkhai székéből, melyet őseim alapítottak, eltávozott. Miután ismerem Önnek érdemeit, eszélyességét és hívségét, megválasztásával meg vagyok elégedve. Császári

törekvésem oda irányul, hogy minden rendű alattvalóim számára jólétet és boldogságot teremtsék elő; evvel szemben elvárom, hogy örmény alattvalóim ezután is hívek legyenek és tegyenek a birodalomnak jó szolgálatot... Adjon Isten egészséget és hosszú életet székében Önnek, ki kiérdemelte császári rokonszenvenemet

Lakodalom után. A szultán meghívta palotájába s igen kegyesen fogadta a nem mohamedán egyházak főpapjait: az oekumeni (görög keleti), továbbá az örmény orthodox és örmény katolikus patriarkhakat, a protestans törökhitközség fejét és az izraélita főrabbit. A padisah elmondta nekik, hogy mindnyájukat meg akarta hívni leányainak közelebről végbement menyegzőjére, de a bőjti időszak miatt kénytelen volt e szándékáról lemondani. Mindazonáltal — úgymond — nem feledkezett meg róluk, s mert azt óhajtja, hogy alattvalói vallás- és nemzetiségi különbség nélkül boldogok legyenek, magához kérette most a főpapokat, hogy ebbeli érzelmeit velük tudassa. A szultán ezen jóindulatú nyilatkozata átalában igen kedvező benyomást tett Konstantinápoly összes keresztény lakosságára.

Szent-Garabéd temploma Skutariban. E szentegyházat, mely 1887-ben leégett, az örmény Undseán Ábig és Máthus testvérek sajátjukból építették fel. Három patriarkha működött közre a felszenteléskor. Templom után a jöltevők nagy ebédet adtak. Nem célom a sok szép felköszöntésről is említést tenni, azért csak Chri-meán Hájrig, a volt patriarkha remek beszédéből ragadok ki egy-két sort: »A nép szeretetén alapszik a fejedelmek hatalma és a nép csontjai képezik a trón oszlopait«... De a lakmározók nem feledkeztek meg a szegény néposztályról sem. A felszentelt templom körzetében asztalokat állítottak fel, melyek mellett vallás és nemzetiség különbség nélkül 1300 szükölködöt vendégeltek meg.

A keleti egyházból. Á s e k i á n, konstantinápolyi örmény keleti partiarkha politikai fáradozásait meghiusultaknak tekintik a török fővárosban. O ugyanis bizalmi férfit küldött ki Európába, mint írák, oly célból, hogy az örmény nemzeti komiték működésére mérséklő befolyást gyakoroljon, s az örmény lapok kiadóit a török hatósági eljárás elleni támadások megszüntetésére birni igyekezzék, a mi azonban nem sikerült. A patriarkha által több európai örmény főpaphoz intézett hasonírányú főpásztori levél sem arathatott jobb sikert, miután arra, hír szerint, oly értelmű választ nyert: hogy az örmény nemzeti bizottságok nem fognak megszűnni a berlini békeszerződés 61-ik cikkelyének életbeléptetését követelni. Ily körülmények közt nem tartják lehetetlennek, hogy az orthodox patriarkha kénytelen lesz végre is a saját táborában támadt oppositiónak engedni.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.